

ԱՂԲԻՐ

ՄԻԱՄՍԵԱՅ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԵՐԵՐԱՆԵՐԸ

ԵՒ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

ՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

№ 2

ՓԵՏՐՈՒԱՐ

ԹԻՖԼԻՉ

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՑԻ ՏՊԱՐԱՆ

ՅՐԵՆԵՆ ՓՈՊՈՑ, № 1 | 2

1886

Մ Ե Ր Կ Ա Տ Ո Ւ Ն

Գ.Բ. ԼՂԵՂ ԵՐԿՈՒ ՄԱՐԻ ՍՐԱ-
ՆԻՑ ԱՌԱՋ, ԵՐԸ ԴՆԱ-
ցԵԼ ԷԻՆՔ ՄԵՐ ՄԻ ԲԱՐԵԿԱՄԻ ՄԾԱ ՏԻՐ,
տԵՍԱՆՔ ՆՐԱՆՑ ՄԱՆՐ ՄԻ ԲԱՆԻ ՏԱՍԻ ԿԱ-
տՈՒԻ ՓՈՔՐԻԿ ՃԱՂԵՐ. ՆՐԱՆՔ ՇԱՍ ԳԵՂԵՑԻԿ
ԷԻՆ և ԴՈՒՐԵԿԱՆ. ՈՒՍՏԻ ԲԱՐԵԿԱՄԻՍ ԽՐՆՂ-
ՐԵՑԻՆՔ, ՈՐ ԿԱՏՈՒԻ ՃԱՂԵՐԻՑ ՄԷԿՐ ՄԵՂ
ՐՆԾԱՅԷ. ԽՆՂԻՐՆԵՐԱ յԱՐԳՈՒՅՈՒ, ՄԻ ԿԱ-
տՈՒԻ ՃԱՂԻ ՄԷՐ ԴԱՌՆԱԼՈՎ, ՏԵՄՆԵՐԱ Ա-
ՌԱՆՔ ՈՒ ՄՈՒՆ ՎԵՐԱԴԱՐՃԱՆՔ:

ՄԻ. ԲԱՆԻ ՕՐ ՄԵՐ ԿԱՏՈՒՆ ՇԱՍ ՄԻՍՈՐ ԷՐ,
և ՏԱՄԱՐԵԱ ՄԻՂՍ ՄԻԱԵԼՈՎ—ԼԱԼՈՎ ԷՐ

անցկացնում. նա միշտ լալով, կարծես ուզում էր ասել. «Ո՛ր են մայրս, քոյրերս ու եղբայրներս, որոնց հետ ես շատ ուրախ էի անցկացնում իմ օրերս, խաղում թրուշկոտում էի. սակայն այժմ շատ տխուր եմ, պատճառ՝ միայն եմ»: Չնայելով սրան, մեր ամենիս անչափ փայփայանաց ու հրակողութեան շնորհիւ, մի քանի օրից յետոյ, իր միայնութիւնը մոռանալով, սկսեց հետըհետէ ընտելանալ թէ մեզ բոլորիս հետ և թէ ամբողջ տունը ոտի տակն առնելով վազվզել: Նա շատ էր սիրում կլոր փոքրիկ իրեղէններ գտնել և նրանց իր թաթիկներով վեր ու վայր բարձրացնել, չխփկացնել. յետոյ կրկին ականջները խլշացնել ու վայր ընկած առարկայի վրայ յարձակուել, և կամ կապերտի ծոպերից սուր ճանկերով կախուելով՝ օրօրուել, ինչպէս մի փոքրիկ մանկիկ իր օրրանի մէջ:

Ասացի, որ նա գեղեցիկ էր, իսկ այժմ քանի նա մեծանում էր, այնքան աւելի գեղեցկանում էր. նրա ամբողջ կուրծքը և թաթերը ծածկուած էին ձիւնի նման սպիտակ-փափլիկ մազերով, մէջքը և գլխից մինչև աչքերը մոյգ գեղին գոյնով, իսկ ագին, կարծես այդ երկու գոյն մազերից դիտմամբ հիւսուած լինէր: Չոյգ աչքերը փայլում էին ինչպէս վառ կրակ, իսկ նորա-

ծիլ սպիտակ բեխերը, աւելի գեղեցկութիւն էին տալիս կլոր դէմքին: Նա շատ մաքուր էր պահում իրան. միշտ (մանաւանդ ճաշելուց յետոյ) իր թաթերով սրբում, չանգերով սանրում ու կոկում էր իր մազերը, լուանում ու մաքրում երեսն ու ականջները, իսկ յետոյ կրկին ընկնում իր խաղի յետեից, պոչը բուլղի-բուլղի անում և մանաւանդ փոքրիկ մանկիկներին, տան անդամներին իրանով հետաքրքրում ու զարմացնում: Ապա քնելիս, ծհ, այդ բանում նրա ճաշակը շատ զարգացած էր. նա միշտ ձգվում էր փափուկ գորգերի ու վերմակների վրայ և առնելով գլուխը երկզոյգ թաթերի մէջ, մշմշում ու խռխռում, յետոյ արթնանալով ուղտի նման մէջքը ուռցնում վերև բարձրանում ու այս ու այն կողմն ծռմբուկում, քունը իրանից հեռացնում:

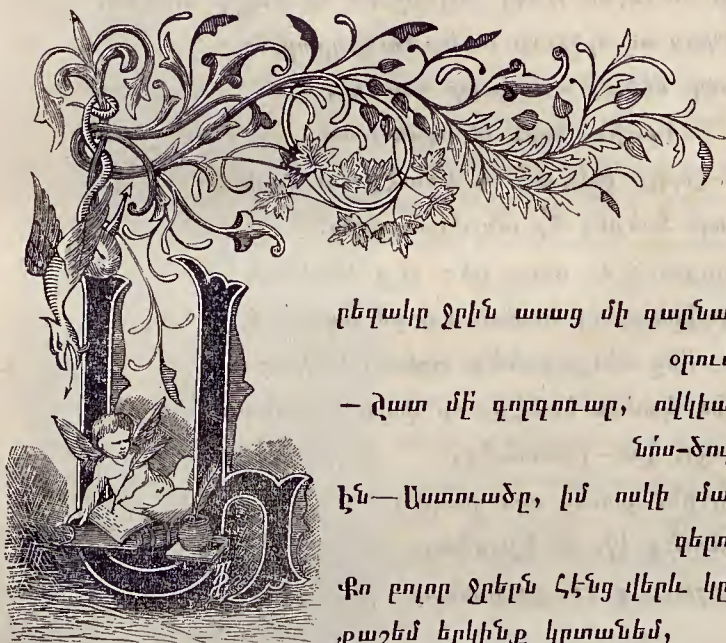
Մի օր, որտեղից որտեղ, մի փոքրիկ մուկիկ էր ճանկել, ու դահլիճն աւելի ընդարձակ գտնելով, այնտեղ առանձնացել և իր հրճուանքներն սկսել: Չարմանալի էր տեսնել, թէ ի՞նչպէս նա ուրախանում էր, երբ մուկիկը շարժվում էր աեղից, իր սուր ճանկերով, փորը յատակին քսելով վրայ էր հասնում և նրան՝ գերի լինելը հասկացնում: Սակայն ցաւալին այն էր, որ խեղճ մուկիկը իր անշարժ մնալովն էլ դուր չէր գալիս

անխիղճ դաճճին, որ այդ բանը տեսնելով
 գնում ու կամաց թաթով խփելով տեղեց
 շարժում էր և իր սուր ճանկերն աւելի
 խորը խրում անբախտ զոհի մնի մէջ, ար-
 դարացնելով այն առածը՝ թէ «կատուին
 խաղ է, մկանը մահ»։ այսպէս շատ երկար
 թռցրեց, շատ վերկայր բարձրացրեց ու յե-
 տոյ էլ մի փոքր ժամանակ խորամանկու-
 թիւն բանեցրեց, աչքերը խփելով ականջ-
 ները կախելով՝ իրան քնած ձևացրեց, սակայն
 դարձեալ մկան յիմարութեան վրայ ծաղրեց
 և ոչ մի կերպ, թշուառ զոհին ազատել
 չուզեց և նրանով իր փորը կշտացնել սկսեց
 և այդ խեղճ մուկիկին միայն նախաճաշիկ
 համարեց, իսկ յետոյ դունչը լիզելով իր մեծ
 գործը վերջացրեց ու կրկին իր բանին կանգ-
 նեց, այն է՝ իր օյինբազ խաղերն սկսելով՝
 անմեղ գառնուկներին, տան անդամներին
 կրկին զբաղեցրեց ու ուրախացրեց։

ԱՇԽԷՆ

ՉՈՐՍ ՏԱՐԵՐՔԻ ՎԷՃԸ

ընդակը ջրին ասաց մի դարնան
օրում.

— Հատ մի գորգողար, ովկիա-
նոս-ծով,

ի՛ն—Աստուածը, իմ ոսկի մա-
զերով

Քո բոլոր ջրերն հէնց վերև կը-
քաշեմ երկինք կըտանեմ,

Որ չոր գողումդ նստած՝ բուրդ գզեն, բամբակ վարեն:
Ջուրը արեգակին պատասխանեց.

— Գիտենք որ այդ կըգայ քո ձեռից,

Բայց դու էլ շատ մի պարծիր վերից:

Ի՛ն—Աստուածը, իմ ջրի թողը հէնց երեսովդ կըտամ,
Հէնց ծուխ ու մուխ կանեմ աչքդ կըքողացնեմ,

Որ ամբողջ աշխարհքս էլ քուանայ-մոռանայ՝
Թէ դու կաս-չկաս էլ այդ բարձր երկնքի վրայ:

Յղը ջրին վրայ բերեց.

— Չատ մի՛ ուռիր դու էլ ցածրից,

Ես էլ, էն — Աստուածը,

Կրթանամ տիկս ուռած,

Հէնց փութս կրփչեմ քեզ ցրիւ կանեմ,

Որ ամեն մի թողդ աշխարհիս մի ծայրը կրճեմ,

Մկան ու մրջինի ծակուծուկ կըխրեմ:

Հողը մէջքն ու գլուխը շարժեց,

Արեւին, ջրին և օդին ասեց.

— Հերիք կրկուսք ու կուէք իմ գլխին,

Հողս երեքիդ էլ անխելք գլխին.

Այդքանն էլ դուք դեռ չէք իմանում,

Որ երեքդ էլ ծառայ էք իմ սպասում,

Եւ ինչ անէք չանէք աշխարհի վրայ —

Ինձ համար կանէք, որ փորս կշտանայ:

Բայց, էն — Աստուածը,

Որ ինձ տուեց այս քաղցը,

Կուէք էլ, չի կշտանայ,

Հաշտուէք էլ, չի լիանայ:

ՍԱՄՈՒԷԼ ԳԻԻԼԶԱԴԵԱՆ

ՍԱԼՈՐԵՆՈՒ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

մեռը մտել էր: Աշխարհը պատուել էր ձիւնով ու սառուցով: Ծառերից իւրաքանչիւրը մի մի ահագին ձիւնէ բեռան տակ ծալուել էր և կարծես տնքում էր նրա ծանրութիւնից: Սալորի ծառն էլ, տեսաւ որ շատ տխուր էր անցնում օրերը, յոգնած՝ դարնանը երկար սպասելուց, կամեցաւ իր վիշտը մի փոքր թեթևացնել՝ խօսակցելով իր զաւակներին — կորիզների հետ, որոնք թաղուած էին հողի մէջ — ձիւնի տակ:

— Արթնն էք, թէ ոչ, իմ սիրելի զաւակներ, դարձաւ նա կորիզներին:

— Այո՛, այո՛, արթուն ենք, մի փոքր քնեցինք կրկին

զարթեցանք, ձայնեցին ամեն կողմից:

— Չատ ուրախ եմ, ես կամենում եմ իմ գլխով անցածը ձեզ պատմել:

— Մեծ ուրախութիւնով կրլսենք. թէև ձայնդ հազիւ է լսվում:

— Նշանակում է, ձիւնի շերտը շատ հաստ է և սառած, իմացած լինիք, որ գարունը դեռ ուշ է: Վերջ ամենայնի պատմում եմ:

«Մեր մայրը շատ գովուած ծառ էր: Նրա սալորները խոշոր էին, կարմրիկ և համեղ: Նրա տէրը մի օր մի օտարական մարդի հետ եկաւ այգին: Իմ շատ լաւ միտս է, ես ծառի վրայ կախ ընկած էի այդժամանակ: Օտարականը չգիտեմ ինչ խօսեց այդետիրոջ հետ, երևի հաւանեց նրա վրալի սալորներին, որ միւս օրը բերեց կողովներ և մեզ քաղելով հաւաքեց նրանց մէջ: Ես և միքանի սալոր շատ հասած էինք. օտարականը կամենում էր վաճել, բայց ափսոսը գալիս էր:

— «Սրանց կողովիս երեսին կրգնեմ, որ լաւ վաճառուի, ասում էր նա:

«Մեզ սալակում բարձած տարաւ քաղաք: Թաբախներում տեղաւորեց և սկսեց կանչել՝ լաւ սալորը, լաւ սալորը:

«Հէնց այդ միջոցին մի դիւղացի էր անցնում, նա տեսաւ մեզ և ասաց.

— Ինչ ընտիր սալորներ են. միքանի հատ առնեմ. կորիզներն էլ այգումս կրտնկեմ:

«Նա առաւ մեզ և բերանը լպղտելով վայելեց: Երեք կորիզ վերցրեց սերմակալացու. դրանցից մէկն էլ ես էի: Վերջերին աշունքի մեզ տարաւ իր այգին և հողը փուլ-փուլացնելով իրար կողքի տնկոտեց: Երբ ինձ դրեց հողէ պատուական անկողնում՝ ես անոյշ քնեցի: Չանցաւ միքանի օր, անախորժ խռնկոց լսեցի: Մէկ էլ լանկարժ զգացի, որ մէկը քանդէնդորում է գետինը: Այդ մէկը խող էր, որ այնքան քանդեց գետինը, որ ես ընկայ հողի երեսը: Նրա ատամների տակ բաներ էին տրաքտրաքում, ես իսկոյն հասկացայ որ դրանք իմ եղբայրներն են, ոչքն-

չացան և յուսահատ սպասում էի իմ վախճանին: Իմ բախտից այդետէրը վրահասաւ և խողին ճղաւացնելով փախցրեց:

— Անտէր մնաս, այ խող, ասաց նա, — սալորին կորիզները փչացրել է:

«Նա որոնեց և միայն ինձ գտաւ, որ ուրախանալով թաղեց հողի մէջ: Ես միանգամայն հանդստացած քնեցի: Դեռ քիչ էի քնած, երբ իմացայ մի ճիճու կծոտում է իմ մէջքը: Ուզում էի մէջլիցս ճաքէի, երբ նրա սուր ծնօտները դիպչում էին իմ կճեպին. ես զգում էի, որ վերջն մօտեցել է: Տեսայ որ շատ է չարչարւում, ես մի փոքր սիրտ առայ և ամբացրի ինձ: Նա դէս չարչարուեց, դէն չարչարուեց, ոչինչ չկարողացաւ անել. վերջապէս յուսահատուած ինձանից հեռացաւ: Իմ ուրախութեանը վերջ չկար այդ արկածից լետոյ: Անուհետեւ գգացի, որ հսդը ցրտել է:

«Ձմեռը եկել է, ասացի և խորին քնի մէջ ընկղմուեցայ:

«Ես երկար քնեցի, զարթնելուս պէս նկատեցի ինձ մօտ մի փոքրիկ անձրևային ճիճու: Սա ոկսեց չանկլտել իմ կճեպը. նորից յուսահատութիւնը տիրեց ինձ... Ճիճուն շատ վարպետութիւնով էր կռճոտում, ինձանից ձեռք էի վերցրել արդէն: Բայց միւս կողմից մի ուրիշ մեծ ճիճու դուրս եկաւ և այդ երկուսը իրար ետ խփեց կպան...

«Ղները կռուեցին, աղքատի բանը յաջողուեց, այդ առաձն ասացի և նրանց կռուին նայում էի: Բաւականին երկար կռուեցին, փոքրիկը թուլացաւ և մեծը նրան քաշ տուեց կերաւ: Ես բոլորովին ազատուեցի. փառք էի տալիս Աստծուն իմ ազատութեան համար...

«Գետինը արդէն տաքացել էր. անհանդստութիւնը տիրեց ինձ, ուզում էի վերեւ բարձրանալ. վերելից աղօտ լոյս էր երևում: Կճեպս փափկեց և ես ծլեցի. կամաց-կամաց, վախճանելով նորատի ծիլերս ուղղեցի ներքև,

իսկ գլուխս վեր բարձրացրի և — ոհ, ուրախութիւն — տեսայ արեգակի գեղատեսիլ և ցոլուն տեսքը: Ես անյազութիւնով կլանում էի թէ խոնաւութիւնը և թէ արևի շողքերը: Փոքր առ փոքր մեծանում և շատանում էին իմ արմատները և տերևները, իսկ ցոլունս ուժեղանում էր... Ազգետէրը տեսաւ ինձ և ուրախացած բացականչեց.

— «Օհ, արդէն բուսել է սալորենիս:

«Նա զգուշութիւնով փափկացրեց տակս և ջուր ածեց:

«Անցաւ մի շաբաթ, երկու շաբաթ և ես ինձ ամուր էի զգում:

«Որտեղից որտեղ լոյս ընկաւ մի մուգ գեղնաւուն որդն, բարձրացաւ իմ վրայ և սկսեց անխնայ լափել իմ տերևները: Ես գոգոցում էի և ասում. «Ահա վերջապէս իմ վախճանը»... Կերաւ այդ չարը իմ տերևները և մնաց միայն մերկ ցոլունս իր ծայրի փոքրիկ կոկոմով: Ազգետէրը եկաւ և տեսնելով թրթուրին ինձ վրայ՝ բարկացած ոտի տակ գցեց ու տրորեց...

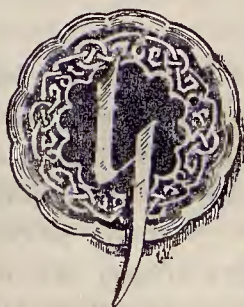
«Ափսոս, ափսոս, խեղճ սալորենուս փչացրել է», ասելով փոքրիկ ճիւղտներով շրջապատեց ինձ: Քիչ ժամանակից յետոյ տերևներս կրկին դուրս եկան և ես ուրախացած դադարեցի միշտ վեր էի տնկում — ցցում... Թէև թշնամիներս անպակաս էին, բայց դոհ եմ ալգետէրիցս. նա ինձ միշտ պաշտպանում էր. իսկ նրա որդիքը ուսով ջուր էին բերում ինձ համար: Անուհետև ճիւղ-ճիւղի ետեւից, ոստ-ոստի ետեւից, տերև-տերևի ետեւից, կոկոմի կոկոմի ետեւից աճեցին: Արմատներս զօրեղացան և թաղուեցին հողի մէջ քամիներից պաշտպանուելու համար: Եւ ահա տասներկու տարում՝ ես լիակատար ծառ դարձայ և առաջ բերի ձեզ նմաններին:

Սալորենին վերջացրեց իր պատմութիւնը:

ԱՐՇԱԿ ՄԵՀՐԱՅԵԱՆ

Կ Կ Ո Ի

(Գերմաներէնից)

ուկիւ, կուկիւ» — կանչում է աշն,
Տէս, անտառից այսպէս ձայն.
Հա, ինչ է, ինչ, կկու, ինչ կայ,
Որ կանչում ես «կուկիւ, կուկիւ»:
— Գարուն է, տես. ահա կուգայ.
Գարուն, գարուն, — չեմ տեսնում դու:

Ահա գարուն, ահա գարուն.

Թող ինձ երգել, թռչելն ու պար.

Ե՛կ դու, գարուն, ե՛կ դու, սիրուն,

Արի ինձ մօտ՝ դէպի անտառ:

Արի, գարուն, արի, սիրուն,

Դէպի անտառն, դէպ արօտ,

Անտեղ կըսկսի քեզ միշտ կկուն

Երգել ամեն առաւօտ:

«Կուկիւ, կուկիւ» — կանչում է միշտ.

Երգի՛ր, կկու, որ նա շուտ գայ,

Վա՛յ, — գարուն է, գարուն է ճիշտ,

Գարուն, գարուն, ահա, ահա:

Բ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ

ԻՄ ՀԱՐԵԻԱՆՆԵՐԸ

ուներ, ուր ես բնակվում եմ, մի բարձր և երկար շինութիւն է: Նա շատ նոր չէ և գտնվում է ձուշի քաղաքի մի հեռացած ծայրում, բաժանուած միւս տներից մեծ ու խոր ձորով, որ սկսվում է նրա հիւսիսային կողքից: Այդ ձորը շատ մռայլ տեսք ունի: Գարնանային հեղեղները տարէցտարի քանդում, խորացնում են նրան, զառիվայրը, որ սկսվում է տան պատերի մօտից, աւելի և աւելի ուղղաձիգ է դառնում:

Իմ վարձած երկու սենեակների առջև կայ մի փոքրիկ դատիկոն: Այդտեղից երևում է մեծ բլուրը, որի զառիվայր լանջերի վրայ խիտ կուտուած են տները: Բայց միշտ իմ ուշադրութիւնը ամենից շատ գրաւում է մեր տան ներքին յարկը: Այդտեղ ամեն անգամ երևում է աչքիս սևացած մռայլ պատը մի փոքրիկ պատուհանով և նոյնպիսի դռնով, որ բացվում է դէպի ձորը: Սկզբում ես իմրձում էի, թէ այդտեղ նկուղ է, ուր պահվում են անպէտք բաներ: Բայց շուտով իմացայ, որ դա բնակարան է մի փոքրիկ ընտանիքի, մի աչրի մօր և մի փոքրիկ աղջկայ: Վերջինիս շատ անգամ էի տեսնում շնմքում նստած, գլուխը ցած գցած մենակ խաղալիս: Նրա անունը Հեղինէ էր...

Բարձր երկար տան միւս սենեակում կենում են մի-
քանի ուրիշ տնկիցներ: Ահա իմ բոլոր հարեւանները:

Ձմեռ է:

Տխուր ցուրտ օրերը անփոփոխ յաջորդում են միմեանց:
Ձիւնն ու ցեխը բոլորովին արդելում են տանից դուրս
գալ: Տաք վառարանը թմրացնում է անդամները, իսկ
ձմեռային երկար գիշերները բոլորովին ծուլացնում են մե-
նակ մարդուն, որ սովոր է անփոփոխ ընկերութիւն վա-
րել մի կոյտ գրքերի և մի զրչի հետ միայն: Ձմեռը իր
սառը կնիքը դրել է և այդ մշտական ընկերների վրայ:

Տաղտկալի միանմանութիւնը մաշում է ինձ: Ի՞նչ
կրկնէր դրութիւնս, եթէ հարեւան սենեակում չապրէր մի
բազմամարդ ընտանիք, բաղկացած գլխաւորապէս փոքրիկ
արարածներից: Մի պատ միայն բաժանում է ինձ նրան-
ցից, բարակ պատ, որ սակայն չի կարողանում անջատել
իմ հոգին այն ուրախ, անհոգ և մշտածիծաղ կեանքից,
որ նրա միւս կողմումն է տիրում: Լուսաբացին այնտեղ
արդէն ոտքի կանգնած է այդ աղմկաւոր աշխույժ կեան-
քը, որ լուռ է միայն ձմեռային գիշերուայ կէսին: Ան-
ընդհատ լսվում են ծիծաղի, ուրախութեան, ուտիւնների
ձայներ, լսվում են մանկական երգի կցկտուր, խառնի-
խուռն հնչիւններ, երբեմն լինում է և պար: Ծիծաղում է
ընտանիքի մայրը, ծիծաղում են երեխաները, ուրախու-
թեան ձայներ է արձակում խուլ ու մունջ փոքրիկ տղան:
Ուրախութիւնը սրտի գործ է, անսլաւաճառ լեզու չի հար-
կաւոր նրան արտայայտելու համար:

Այդպէս եմ և ես: Այդ կենդանի աղաղակների ժա-
մանակ գործել չի կարելի. և ես լուռ նստում եմ և ա-
կանջ դնում. լսում եմ պատի քամակին տիրող իրարան-
ցումը, որ հոգում է օրուայ ապրուստը և հէնց այդ պատ-
ճառով զուարթարար, հրապուրիչ է ինձ համար: Լսում
եմ և ինքս էլ ուրախանում, մինչև անգամ սկսում եմ

երգել: Բայց լինում է ժամանակ, երգեցողութիւնս խան-
գարում են ծանր ու զգուշ քայլերը, որոնք անցնում են
սենեակիս մօտով: Ընտանիքի հայրն է դա, որ գալիս է
տուն ծանր աշխատանքից հանգստանալու: Եւ խոնջած ան-
դամներին ուրիշ հանգստութիւն չկայ, բացի այդ աղ-
մուկով լիքը սենեակը: Երջանի՛կ մարդ:

Երեկոն մօտենում է: Մոխրագոյն ամպերի տակ հետըզ-
հետէ հաստատվում է խաւարը: Ես դուրս եմ գալիս դըս-
տիկոնը ծառայիս կանչելու համար: Ձիւնի առատ տա-
րափը թափվում է մեծ եռանդով. ձորը արդէն մթնել է,
աւելի ևս տգեղացնելով իր կերպարսւնքը: Այսամթութեան
մէջ ես նկատում եմ մի մարդկային պատկեր, մի ուրուա-
կան, որ ձորի խորութիւնից բարձրանում է նեղ զառիվեր
շաւիղով, որ դեռ նշմարելի է ձիւնի մէջ: Նրա մարմինը
խոնարհուած է մի ծանրօցի տակ, քայլերը դողդուջուն. նա
քարշ է տալիս իր ահագին ասիական կօշիկները, միւս-
նոյն ժաժանակ ոյժ է դործ դնում ետեւից եկողի համար
էլ, որ կպած է նրա կանացի հագուստի փեշից: Ծառա-
յին մոռանում եմ, ուշադրութիւնով նայում եմ այդ
պատկերին, որ նոյնինքն ազքատութիւնն է. նա իր ծանր
կազմուածքը տանում է դէպի իր փոքրիկ դարանը, ուր
մի գիշեր միայն պիտի հանգիստ առնէ: Ահա նա բոլո-
րովին դուրս եկաւ ձորից և կանգնած է փոքրիկ դռան
առաջ: Դա ներքին յարկի բնակչուհին է, այն միայնակ
կինը: Գլխի վրայ կրում է լուացքի ահագին կապոցը.
իսկ նրա ետեւից եկողը աղջիկն է՝ Հեղինէն: Փոքրիկ ա-
րարածը լռիկ մնջիկ հեկեկում է. նրա գլուխն ու դէմքը
փաթաթուած են ցնցոտիներով: Նա հիւանդ է:

Խեղճ...

Նրա համար պառկելու մի տան անկիւն չկայ...
Ո՛չ մի տեղ...

ՀՐԱՀԱՏ

ԵՐԿՈՒ ՆԱԻ

եռու՝ խաղաղ ավիկանոսի մակերևույթում
Երկու անհոգ նաև առաջ են լողում.

Ո՛րքան գեղեցիկ, հրաշալի է ջուրը,
Թէ լուսնի շողը, թէ հով գեպիւռը:

Քիչ քիչ ավերից բնաւ հեռացան,
Դաշտեր, անտառներ աչքից չքացան.

Փչեց նոր քամի, բարձրացան ալիք,
Նաւերը ալեաց դարձան խաղալիք.

Խփեց մի ալիք, սարի բարձրութեամբ
Նաւերն իրարուց բաժնեց յաւիտեան.

Մինը նաւ՝ հանգիստ ադատուած հասաւ,

Միւսը խորտակուեց՝ անդնդում կորաւ:

Ծովն է մարգկութիւնը, և ալիքը կեանք,

Քամին գեպիւռը, խօտքերի հոսանք,

Անդնդին զոհուող նաւն էր փոքրոգին,

Ազատուած նաւը յողթողն ամենքին:

Ա. ԱԲԷԼԵԱՆՅ

ԳԻՒՂԱՑՈՒ ՄԱՀԸ

(ԷՄԻՆ-ՁՈՒԱ)

օթանասուն տարեկան է Փան-Լուի
Լակուրը: Նա ծնունել է Լա-Քուր-
թէյլ անունով հեռու ընկած խուլ
շինակի մէջ. Լուին մի անգամ
միայն եղած է Անժէր, որ 15
մղոն է այնտեղից, բայց այդ այն-
քան հին բան է, որ իսկի միտն էլ չէ: Նա ունի երեք
զաւակ. երկու որդի՝ Անտօն և Յովսէփ, ու մի աղջիկ՝ Կա-
տերինէ: Սա մարդի էր գնացել. յետոյ երբ նրա ամու-
սինը մեռաւ, վերադարձաւ հօր տունը իր մի որդու հետ,
որ տասներկու տարեկան էր, անունը Փակինէ: Այդ ընտա-
նիքը ապրում է հինգ կամ վեց օրսովար հողի վրայ, ճիշտ
այնքան, որ տայ նրանց ցամաք հաց, ըմպելիք միայն
ջուր և որ ման չգան տկլոր: Մէկ մէկ անգամ նրանք գի-
նի էլ էին ունենում, որ նրանք ճարում էին իրանց քրտնքի
գնով:

Լա-Քուրթէյլ փոքրիկ դիւղը գտնվում է Ֆրանսիա-
յում մի հովտի մէջ, շրջապատուած ամեն կողմից անտա-
ռով, և ծածկուած ու թաքնուած նրա մէջ. եկեղեցի չու-
նի՝ ժողովրդի չափազանց աղքատ լինելու պատճառով:
Պատարագ մատուցանելու համար դալիս է Կօրմէի տէր-
տէրը, և որովհետեւ երկու մղոնից աւելի է մինչև այնտեղ,
ուստի նա երկու շաբաթը միանգամ է միայն դալիս:

Տներն այդ դիւղում երկու տասնեակ խարխուլած խրճիթներ են, ցրիւ ընկած մի մեծ ճանապարհի երկու կողմի վրայ: Հաւերը քջուջ են անում աղբանոցում նրանց տների առաջ:

Երբ մի ուղևոր է անցնում այդ տեղով, կանայք գլուխները դուրս են բերում տներից, իսկ արևում ընկած երեխաներն սկսում են վազել վախցրած սագերի խմբի միջով:

Փան-Ղուին երբէք հիւանդ չէ եղել: Նա բարձրահասակ է և ամուր կազմուածքով, ինչպէս կաղնի: Արեգակը չորացրել է նրան, այրել և խորովել է նրա կաշին, ուստի և նա ստացել է ծառի դոյն, ամբողջիւն և անտրտունջ անտարբերութիւն: Ծերանալով նա դարձաւ լուակաց և չէ խօսում, անօգուտ համարելով խօսելը: Երկար և հաստատ քայլուածքով գնում է նա խոնարհուած գոմէշի ուժով:

Անցեալ տարի նա աւելի առողջ էր քան իր որդիները. նա իր համար էր թողնում ծանր աշխատութիւնները, ձայն չէր հանիլ դաշտում, որ կարծես ճանաչում էր նրան և վախենում նրանից: Բայց ահա մի անգամ՝ երկու ամիս սրանից առաջ, նրա ոտները չանկարծ մի տեսակ ծալուեցին և նա ակօսի մօտ ընկած մնաց երկու ժամ, ինչպէս կտրուած, տապալած ծառ: Միւս օրը նա ուզեց կրկին ձեռք տալ աշխատելու, բայց նրա թիւերը թուլացան, տափը չէր հպատակվում նրան: Որդիները խորհրդաւոր կերպով շարժեցին գլուխները: Գուտտրը ջանաց նրան պահել տանը: Նա յամառում է ու գնում դաշտը և նրան հետևում է Փակինէն, որպէսզի մարդ կանչէ, եթէ պատը ընկնի:

— Այստեղ ի՞նչ ես անում, հարցրեց Փան-Ղուին երեխայից, որ չէր հեռանում իրանից, քո հասակում ես իմ համար մի կտոր հաց էի աշխատում:

— Պապի, ես քեզ պահպանում եմ, պատասխանեց մանուկը:

Այդ բառերը ցնցեցին ծերուկին, նա էլ ոչինչ չխօսեց. նույն երեկոյեան պառկեց և այլևս վեր չկացաւ. որդիները և աղջիկը միւս օրը դաշուր գնալուց առաջ եկան տեսնելու իրանց հօրը, որ ընկած էր մէջքի վրայ մահճակալում, բաց աչքերով և խորը մտքի մէջ ընկղմուած կերպարանքով: Նրա կաշին այնպէս այրուած է արեւից, որ գոյնն էլ չի փոխել:

— Հայրիկ, հիւանդ ես դու:

Նա փնթփնթաց և գլխով մերժողական նշան արաւ:

— Ուրեմն, դու չես գալիս, մենք գնանք առանց քեզ:

Այո, նա նշան արաւ, որ մենակ գնան: Հունձը սկսուել է, շատ ձեռք պէտք է: Եթէ առաւօտը ժամանակ կորցնեն, ով գիտէ մէկ էլ տեսնես տեղատարափ եկաւ, խուրձերը քշեց տարաւ: Մինչև իսկ ժակինէն էլ զնաց մօրը և քեռիներին հետ:

Լաքուր ծերունին մնաց միայն: Երեկոյեան երեխաները գտան նրան միւսնույն տեղը, առաջուայ պէս մէջքի վրայ ընկած, աչքերը չռած և մտածութեան մէջ կտրած:

— Երեւի, Հայրիկ, մի քիչ չես թեթեւացել:

— Ձէ, չեմ թեթեւացել. նա հերսոտեց և գլուխը ցնցեց: Կատարինէի իւնքին փչեց դարմանաւոր խոտերով գինի եփածել. այդ ըմպելիքը չափազանց ոյժով էր, քիչ էր մնացել՝ ծերունուն զրկէր այն աշխարհը:

Յովսէփն ասաց՝ «տեսնենք ինչ կըլինի էգուց», և ամենքը պառկեցին քնելու:

Միւս օրը հնձի գնալուց առաջ, որդիները և աղջիկը մի պահ կանգնեցին մահճակալի մօտ: Ղորդ որ ծերունին հիւանդ է: Երբէք նա չէր պառկել ուղիղ այն մէջքի վրայ: Բայց ինչ որ է, չզրկիլ արդեօք բժշկի ետեւից: Յաւն այն է որ պէտք է Բուժմօն գնալ. վեց մղոն այնտեղ, վեց

մղոն էլ յետ դառնալը - կրլինի տառներկու մղոն. ամբողջ մի օր կրկորչի: Ծերունին, որ լսում էր զաւակների խօսակցութիւնը խռովվում է և երևում է բարկանում էլ է. նրան բժիշկ չէ պէտք, աւելորդ է, փողի էլ կորուստ:

— Դու չե՞ս ուզում, ուրեմն, չգնանք, հարցնում է Անտօնը:

Իհարկէ թող գնան բանելու. մնալով հօ նրան չեն կարող օգնել. արտն հոգսի աւելի է կարօտ, քան թէ նա:

Այսպէս անցաւ երեք օր. որդիներն ամեն առաւօտ գնում էին դաշտը. իսկ Ժան-Ղուին տեղից չէր շարժում: Մէնմէնակ կլտում կլտում ջուր է խմում փառչից, երբ նեղվում է ծարաւից. նա համարեա թէ ծերացած ձիերի պէս է, որոնք անկարողութիւնից ընկած մի անկիւնում՝ մնում են մինչև որ շունչերնին փչեն: Մեր ծերունին աշխատաւոր է եղել վաթսուն տարի. այժմ նա կարող է մեռնել, որովհետև հիմա էլ նա բանի պէտք չէ, զուր տեղ է բռնում, մարդկանց էլ ծանրութիւն է:

Ջաւախներն էլ իսկի այնքան տխրած չեն. հողը սովորեցրել է նրանց անբողոք հպատակիլ եղելութիւնների այդպիսի կարգերին: Նրանք հողին այնքան մօտ են, որ չեն տրտնջալ, եթէ դա իրանց հօրը ամփոփի իր գրրկում. նրանք նայում էին ծերունուն մէկ առաւօտեան, մէկ էլ երեկոյեան և բանը վերջանում էր:

Եթէ, բան է, ծերունին առողջանայ, դրանից կերևայ, որ նա հսկայի ամուր կազմուածք ունէր. իսկ եթէ մեռնի, կընշանակէ՝ հրեշտակը գլխին կանգնած էր. ամենքը գիտեն թէ մահը որ գայ, չի կարելի փախուստ տալ ոչ պաս պահելով, ոչ աջ ու խաչով: Բայց օրինակ, կովին էլի կարելի է բժշկել:

Ժան-Ղուին երեկոյեան աչքունքով հարցնում է երեխաներից հնձի մասին. լսում էր, թէ ինչպէս նրանք թւում էին խուրձելը և փանջաքները, և թէ լաւ եղանա-

կը օգնեց նրանց գործի յաջողութեան, ուրախութիւնով փալկեցին ծերունու աչքերը:

Մի անգամ էլ խօսք բաց արին բժշկի մասին՝ բայց ծերունին էլի հերսոտեց: Նա միայն հրամայեց կանչել իր մօտ գիւղի զիշերապահ իր հին ընկերին. Նիկօլ գիշերապահը մեծ էր նրանից, նա եօթանասուն հինգերորդ տարին մտաւ: Նա իրան ուղիղ է բռնում ինչպէս սօսի: Նա եկաւ և լուրջ կերպարանքով նստեց ժան-Լուիի մօտ: ժան-Լուին չի կարողանում խօսք ասել և նայում է նրան մանրացած հանգած աչքերով. զիշերապահ Նիկօլն էլ մտիկ է անում նրան, բայց ասելու բան չունի:

Եւ այդ երկու ծերունիները մնում են այդպէս, մէկը միւսի մօտ, ամբողջ մի ժամ չարտասանելով մի բառ. բախտաւոր են, որ տեսնուեցան, մտաբերելով հեռու, անցեալ օրերը: Այդ երեկոյեան տղաները վերադառնալով դործից, տեսնում են ժան-Լուին մեռած, մեկնուած մէջքի վրայ, փայտ կտրած և բաց աչքերով:

Այն, ծերունին մեռել էր՝ տեղից չշարժուելով: Նման անասուններին, որոնք թաքնվում են մի տեղ և ընկճուած սպասում են մահուան, նա անհանգիստ չարօսւ օչ ոքին հարկաններից, ինքը ծերունին իր գործը վերջացրել էր:

— Հայրիկը մեռել է—ասում է Յովսէփը միւսներին կանչելով:

Եւ ամենքը՝ Անտօնը, Կատերինէն, ժակինէն կրկնում են՝ Հայրիկը մեռել է:

Այդ բանը նրանց չի զարմացնում, ժակինէն հետաքրքրութիւնով բարձրացնում է վիզը նայելու, Կատերինէն հանեց թաշկինակը, երկու եղբայրները գնում են՝ մի բառ չհանելով բերաններից, ծանրաբարոյ այրուած դուռնատ դէմքերով: Քայց ինչ կուղէ լինի, նա երկար ապրեց, ամրապինդ էր մեր ծերունի Հայրը:

Գիշերը մինչև ժամը 11-ը երեխաները նստած էին հօր դիակի մօտ, չետոյ նրանց քունը տարաւ: Ժան-Լուին հանգչում է միայնակ, ծածկուած երեսով, որի վրան պաղել է մտածողութիւնը:

Վաղ առաւօտեան Յովսէփը դնաց Քօրմիէ տէրտէրին իմաց տալու, և որովհետև դեռ մնացել են չբարձած խուրձեր, ուստի Անտօնն ու Կատարինէն գնացին արտը՝ փակինէն թողնելով հօր մարմնի մօտ: Երեխայի համար ձանձրալի է ծերուկի մօտ, որ իսկի չի տիրար գալիս, ժամանակ առ ժամանակ նա դուրս է գնում դէպի ճանապարհը, քարով տալիս է ճնճղուկներին, նայում է ինչպէս մանրավաճառը ցոյց է տալիս իր ապրանքը երկու դրացի կանանց, ապա միտը ձգելով պապին՝ վազում է տուն, տեսնում է որ ննջեցեալը իր համար հանդարտ պառկած է և էլի դուրս է գնում որ տեսնէ ինչպէս են կռվում երկու շներ:

Դուռը մնալով բաց՝ հաւերը մտնում են սենեակը, հանդարտ քայլում են, կտցահարում են հողէ՞ յատակը: Կարմիր աքաղաղը բարձրանում է ոտների վրայ, ձգում է վիզը, կլորցնում է իր վառվռուն աչքերը, անհանգիստ եղած այդ դիակի ներկայութիւնով, որ նրա համար անհասկանալի է. դա զգուշ ու մտացի աքաղաղն է, որին անտարակոյս յայտնի է, թէ ծերունին սովորութիւն չունի անկողնում մնալ, երբ արեգակը դուրս էր գալիս. և ահա աքաղաղը հնչեցնում է իր «ծուղրուղուն», յայտարարելով ծերունու մահը, իսկ հաւերը մէկմէկ դուրս են գալիս կրկչալով և կտցահարելով զետիներ:

Տէրտէրը կարող է Քօրմիէից այդտեղ ժամանել ժամը հինգին: Առաւօտուանից լսելի է, ինչպէս հիւսնը մաշառում է հղենի տախտակները և զարկում է մեխերը: Նրանք, որոնք դեռ ոչինչ չգիտեն, ասում են. «չի՛նի թէ Ժան-Լուին մեռել է», որովհետև Լա-Քուրթէյի

բնակիչներին լաւ ծանօթ է այդ խուլ թխթխկոցը։
Անտօնը և Կատարինէն վերադարձել են վերջացնելով
Հունձերրի հաւաքումը։ Նրանք դո՛հ են, վասնզի տաս
տարի է, որ այդպիսի առատ հունձ չի եղած։

Ամբողջ ընտանիքն սպասում է տէրտէրին. որպէսզի
ժամանակը երկար չերևայ՝ ամենքը գործի են կենում։
Կատարինէն ճաշ է պատրաստում, Յովսէփը ջուր է կրում,
Ժակինէին ղրկում են, որ իմանայ թէ գերեզմանատանը
պատրանատ է փոսը։ Արջապէս ժամը վեցին երևաց տէրտէ-
րը։ Նա նստած է մի սալում, հետն էլ կայ մի մանուկ,
որ դպրութիւն է անում։ Նա իջաւ խրճիթի դռան
առաջ, հանեց շուրջառը և մաշտոցը, որոնք փաթա-
թած էին լրագրի մէջ։ Յետոյ ձգեց վրան շուրջառը և
ասաց.

— Զուտ արէք, ժամը եօթին ես պիտի տանը լինիմ։

Սակայն ոչ ոք չի շտապում։ Հարկաւոր է երկու գը-
րացիների ետեւից գնալ, որոնք պէտք է ննջեցեալին տա-
նեն Հին սեցած փայտէ նաժկալի վրայ։ Երբ պատրաստ-
վում էին գնալու՝ Ժակինէն վազելով եկաւ և բարձրաձայն
կանչելով ասաց, որ փոսը դեռ չեն բերել պրծել, բայց կա-
րող են գնալ։

Տէրտէրը ընկաւ գնացքի առաջ, կարդալով աղօթք-
ները լատիներէն։

Ճանապարհին, մի մարագից, ուր շարաթը մի ան-
գամ պատարագ էին մատուցանում, դուրս եկաւ մի մա-
նուկ ձեռին բռնած մի ձողաբարձ իւսչ և անցաւ բոլորի
առաջ։ Ընտանիքի մարդիկ գնում են դիակի ետեւից. կա-
մաց-կամաց բոլոր դիւղացիք միանում են գնացքին, դը-
րանց ամենի ետեւից գնում են բոբիկ գլխաբաց տղաները,
ցնցոտիներ հագած։

Հանգստարանը գտնվում է Լա-Քուրթէյլի միւս ծայ-
րում։ Երկու գրացիները երեք անգամ դադաղը գետնին

են դնում հանգչելու համար. թաղման հանդեսը մի րուպ-
պէ կանգ է առնում և կրկին ճանապարհ ընկնում:
Չորացած գետնի վրայ լսվում է փայտէ ոտնամանների
չրխկոցը: Հասնելով գերեզմանատուն՝ նրանք տեսնում են՝
ճշմարիտ որ փոսը դեռ պատրաստ չէ. փորողը դեռ մէջն
է. նա կամ ներս է մտնում կամ բարձրանում է, մէկմէկ
չափով բահով հողը դուրս ձգելով:

Գերեզմանատունը պատած է հառարակ չափարով:
Ջուրջը բուսած են կծոխուրի թփեր. այդտեղ դալիս
են երեխաները աշնան երեկոներին պտուղ քաղելու:
Համարեա դա մի տմբողջ այդի է բաց դաշտի մէջ.
այգու խորքում սիւռուած են մոշի ահագին թփեր. կայ
և մի կարճ հով ճեմելիք երկու կողմից շուաքաւսի ծա-
ռերով. այդտեղ դնում են ծերունիները ծխախոտ քաշելու:
Արևն ալրում է, ճպուռները վիտում են, ոսկեգոյն մաք-
ները վզվում են դողդոջուն ջերմ օդի մէջ. լուսթեան մէջ
եռ է դալիս կեանքը, այդ հուռթի հողի հիւթը դուրս է
դալիս խաշխաշի ծիրանի գոյնի հետ:

Գաղաղը դրուած է փոսի ափին: Խաչակիր երեխան իր
ձողաբարձ խաչը խրեց հողում դիակի ոտերի կողմից, իսկ
քահանան նրա դիւսպները կանգնած կիսրդում է լատինե-
րէն աղօթքները: Սակաջն ներկայ եղողները դրադուած են
աւելի բրողի զործովը. ամենքը շրջապատել են գերեզմա-
նը. աչքերնին ձգած հետևում են բահի շարժումքին.
շուռ գալով նրանք տեսան որ քահանան և երկու մա-
նուկները թողել զնացել են արդէն. մնացել են միայն
ընտանիքի մարդիկը և համբերութիւնով սպասում են:

Վերջապէս անշուք շերիմը փորուած է:

— Յաւական խոր է, կանչելով առաց դաղաղը
կրող գիւղացիներէց մինը:

Ամենքը օգնեցին դաղաղը վաչը իջեցնելու:

Ծերունի Լաքուրը փառաւորսպէս կըպռկէ գերեզ-

մանում. նա ճանաչում է հողը, հողն էլ լաւ ճանաչում է նրան: Առթսուն տարի է որ նա այդ տեսակցութիւնը նշանակել է ծերունուն, երբ ուս առաջին անգամ բացաւ նրա կուրծքը բա՛հի հարուածով: Երկուսի ջերմ սէրն էլ պիտի վերջանար նրանով, որ հողը պէտք է իր ներսն առնէր նրան և պահպանէր: Ի՜նչ երանելի հանգիստ. նա պիտի լսէ միայն թռչունների թեթև ոտի ձայնը, երբ նրանք կսի կրտան խոտը: Ոչ ոք չի ման գալ նրա գլխի վրայ. շատ երկար տարիներ նա կըմնայ իր տանը և ոչ ոք անհանգիստ չի անիլ նրան:

Այդ մի փառաւոր մահ է՝ մշտնջենական ննջում գիւղացին անդորրութեան:

Մօտեցան երեխաները՝ Կատարինէն, Անտօնը, Յովսէփը առան մի մի բուռն հող և ձգեցին ծերունու երեսին, ժակինէն կտրեց մի խաշիւաշ և գձեց շիրմի մէջ: Դրանից յետոյ ընտանիքը վերադարձաւ տուն. կերան իրանց ճաշը. տուն եկաւ տաւարը, արևը մայր մտաւ: Տաք գիշերը քնեցրեց գիւղը:

Ն. ՏԻՐ-ԱԻԵՏԻՔԵԱՆ

Դ Ե Ն Ի Ս Պ Ա Պ Ի Ն

Նահատակ գիտութեան

արդիկ՝ տաղանդաւորները մանաւանդ, որոնք կոչվում են «Հանճար», և մտաւորապէս բարձր ի գլուխ են Հանդիսանում իրանց ժամանակ ապրող ամեն մարդկանցից՝ երբէք չեն զնահատուում կենդանութեան միջոցին. դրանց համար արդարանում է հայերէն առածը, որ ասում է նշանաւոր ու հանճարեղ մտքերի տէր մարդկանց համար, որոնք ամեն խոջ խութին մինչև անգամ անձը զոհելու ստիպողականութեան էին մատնուել իրանց հանրաշահ դադախարը՝ անդիտակ հասարակութեան մէջ իրադրեւելու համար. այդ առածն է՝ «զնա մեռիր, հանճար, եկ տիրեմ». այսինքն քեզ պիտի կարողանանք զնահատել շատ ուշ՝ քո մահուանից յետոյ: Այդ հանգամանքի վնասակար հետեանքը այն է լինում, որ հասարակութիւնը շատ ուշ է վայելում այն բարիքները, որ նրան տրվում էր շատ առաջ: Այդպէս օրինակ՝ Դէնիս պապին, որին ուզում ենք ծանօթացնել ընթերցողներին երկու խօսքով՝ էր առաջին հնարողը շոգեմեքենանային Եւրոպայում. բայց չարաբաստիկ վիճակը և հալածանքները, որ նա կրեց ի շնորհիւ իր արած գիտի՝ շոգեբանական գիտութիւնը մահացաւ նրա հետ և երեւան եկաւ միայն հարիւր տարի իր վախճանից յետոյ, որով շոգենաւերի և շոգեմեքենաների ծաղկումը՝ ու նրանից յառաջացած մարդկային բարօրութեան բարգաւաճումը և յառաջադիմութիւնը մի ամբողջ դար յետացաւ:

Դէնիս պապին ծնուել է Փրանսիայում 1647 թուին. քսան տարեկան նա արդէն բժիշկ-բնագէտ ուսումնական ճանաչուեց և կենում էր Փարիզում. բոլորքակաների դէմ եղած հալածանքի միջոցին Դէնիսը իր ազգատուհմով ջերմ հետևող լինելով Լուտերի վարդապետութեան, խոյս տուաւ Փրանսիայից և վերաբնակեցաւ Լոնդոն, ուր նա հնարեց «զերմետիկական կաթսան», որ նրա

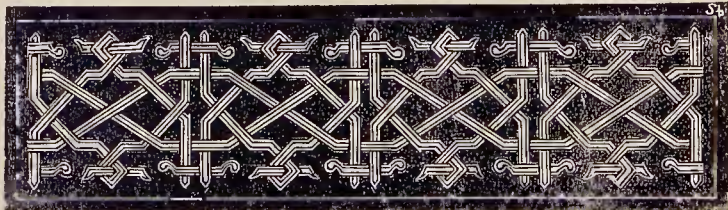
անունով կոչվում է «պապինեան կաթուայ»։ այդ պինդ ծածկուած կաթնայում կրակի վրայ զրած՝ կարելի է ամենակարճ միջոցում եփել ոսկրներ և միս։ Նա զտաւ շոգիի ձողողական ոյժը, որով մի իտալական գիտուն բացատրութիւն տուաւ երկրաշարժի և հրաբխի ծագման։

Լոնդոնից Գէնիսը զնաց Մարբուրգ քաղաքը Քերմանիա, ուր դասախօսում էր համարողական զիտութիւնը. այդտեղ նա երկար ժամանակ դեղերեց և ի վերջոյ զլուխ

հանեց մի փոքրիկ նաւ, որ պիտի չուէր շողիով. այդ առաջին շողենաւով նա ճանապարհ ընկաւ Կասկից Գուլգ գետի վրայով, հասաւ Մարբուրգի կոմսութեան սահմանադրուխը, ուր նրա նաւը բռնեցին նախանձորդները և թշնամիները և փրշուր - փշուր արին։ ժամանակակից ոչ մի տէրութիւն և գիտնական հաստատութիւն այնքան հասկացողութիւն և հեռատեսութիւն չկա-

պաշտպանելու, օժանդակելու և շահեցնելու Գէնիսի տաղանդը և նրա արած մեծ գիւտը, որը մի դար անցնելուց յետոյ միայն լոյս եկաւ և հսկայական բարիք բերաւ աշխարհին. իսկ Գէնիս Պապինն մնաց միայն փառքը, որպէս այդ գիւտը առաջին անգամ անողին, բայց ի հարկէ դրանով մխիթարուել և բաւականանալ չի կարելի. տաղանդը պէտք է ժամանակին դնալատուի, որ շահ լինի հասարակութեան։

ՀԵՐՈՍԱԿԱՆ ՄԱՀ

արլ Սպրինգէլը՝ որ մի խեղճ կաղրիկ տղայ էր, իր հերոսական անձնագոհութիւնով երկու հարիւր մարդերի կեանք ազատեց, որի համար նրա անունն անջնջելի կրմնայւած բոլոր հարաւային գերմանացիների սրտերում: Համարձակ և անվեհեր զինուորները՝ պատերազմ գնալով՝ միշտ էլ մահուան առաջ դուրս գալիս զոհէ այն յոյսն են ունենում, թէ մահը կըխնայէ իրանց և իրանք ողջաւուղջ կըլիբրադուան իրանց ընտանիքի զիրիւր: Կարլ Սպրինգէլը մի այդպիսի յոյս սնդամ չունէր, բայց Լայնպէս քաջութիւնով և արիւթիւնով զնաց մահուան դէմ յանդիման, որպէսզի կարողանայ իր կեանքի զնով ուրիշների կեանքն ազատել:

1867 թուի նոյեմբերի 19-ին, հարաւային Գերմանիայում մի սարսափելի փոթորիկ բարձրացաւ: Քսան ժամ անընդհատ անձրեւում էր, ասես թէ երկրորդ ջրհեղեղ էր լինելու. փոքրիկ սուռակները յորդահոս գետերի էին փոխարկուել, իսկ գետերն իրանց տաշտից դուրս գալով՝ ողողում էին շրջակայքը:

Այդպիսի սարսափելի եղանակում, երեկոյեան իննը ժամին, Կարլ Սպրինգէլը դուրս եկաւ իր խրճից հօրը համար

ընթրիք տանելու: Նրա հայր Վիկէլմ Սպրինգէլը հարա-
ւալին զերմտնական երկաթուղու պահապաններից մինն
էր. նա պէտք է հսկէր «Սատանայական անցք» անունով
կամուրջի վրայ: Ստատանայական անցք կոչվում է այն ահալին
ձեղքաւածքը, որի խորութիւնը հասնում է հարիւր ֆուտի.
և որի վրայ շինուած էր երկաթէ կամուրջը: Այդ կա-
մուրջը՝ տեղական երկրաչափերի կարծիքով, ամենամուրը
և զիմացիունն էր համարվում: ձեղքաւածքի յատակի վրայ
հստող առուակը կատաղի հեղեղատի էր փոխարկուել, որի
զոռող ալիքներն աղաղակելով զիպչում էին կամուրջի եր-
կաթէ կայաններին:

Հանդարտ, բայց առույգ քայլուածքով առաջ էր գը-
նում Կարլը սատիկ մթութեան մէջ, և արդէն կամուր-
ջից հարիւր ոտնաչափ հեռաւորութեան վրայ էր որ յան-
կարծ լսեց մի սարափելի ճալթիւն և զղրղոց: Նրա գր-
խում խկոյն այն միտքը ծագեց, թէ կամուրջը քանդուեց.
խօս կամուրջի վրայ գտնվում էր նրա հայրը: Որքան նրա
հիւանդ ոտները կընքէին՝ շտապեց առաջ: Չողերի
վրայ կանգնած էր նրա հօր ձեռնասույրը կարմիր լապ-
տերով, խօս կամուրջից, այն հրաշադեղ և տնխորտակելի
կամուրջից ոչինչ չէր մնացել, այլ միայն դերաններն ու
տախտակները, որոնք ծփալով լողում էին կատաղի հե-
ղեղատի անգուսպ ալիքների վրայ:

— Հայրիկ, հայրիկ, ո՛րտեղ ես, բացականչեց զժբախտ
տղան, և նոյն ըոսվէին քիչ մնաց ուշաթափուէր. բայց
նա խկոյն ուշաբերուեց. այդ կամուրջից պէտք է
անցնի քաղաքից եկող սուրհանդակի գնացքը, խօս կամուրջ
չկայ, չկայ և պահապանը, որ կարողանար նախազո-
շացնող նշանը տալ. և այդպիսով գնացքն իր բոլոր ճա-
նապարհորդներով պիտի կործանուի Սատանայական անցքի
անդունդի մէջ:

Կարլը մոռացաւ իր անձնական վիշտը. նա վճռեց

Հօրը փոխարինել և նախադրուշացնել գնացքին՝ սպառնացող վտանգից: Քայց ի՞նչ անէր նա: Փամանակն անցնում էր, իսկ գնացքը մօտենում. չնայելով փոթորկի մռնչելուն՝ Կարլն, արդէն լսում էր նրա աղաղակը, զգում էր ճանապարհի ղողղողոցը, — նշանակում է գնացքը շատ մօտ է: Նա բոլոր զօրութիւնով շտապեց դիմաւորելու նրան, շարժեց կարմիր լաւտերը և ուրջան կարողութիւն ունէր բարձր ձայնով աղաղակեց.

«Կամուրջը քանդուել է, կամուրջը քանդուել է»:

Նա իմանում էր, որ գնացքն ազատելով, ինքը պէտք է ոչնչանայ անխուսախելի կերպով, որովհետեւ այն ճիւղով ձիուն միանգամից կանգնեցնել անկարելի էր: Նա այդ զիտէր, բայց դրա վրայ չէր մտածում, միայն թէ իրան յաջողուէր նախադրուշացնել մեքենայապետին և ալգպիտով ազատել բոլոր ճանապարհորդներին:

Նա հասաւ իր նպատակին:

Մեքենայապետը տեսնելով կարմիր լաւտերը, լսելով նրա աղաղակը, սկսեց փոքրաւփոքր դանդաղացնել շոգեկառքի գնացքը և վհից տասներկու ոտնաչափ հեռաւորութեան վրայ յաջողուեց նրան բոլորովին կանգնեցնել գնացքը, բայց ձեռնառայլը և նրա վրայ դտնուող Կարլը ոչնչացել էին արդէն. գնացքը ձգել էր նրանց մի կողմը. և երբոր տղային գտան, նրա մարմինն արդէն անշնչացած էր. ոակայն գնացքը ազատուած էր:

Հերոս տղայի մարմինը թաղեցին գիւղական խաղաղ գերեզմանատանը: Նրա ազատած մարդիկը մի գերեզմանաքար ձգեցին վրան հետևեալ տապանագրով.

«Կարլ Սպրինգէլ —

14 տարեկան

մեռաւ հերոսական և մարտիրոսական մահով՝
ազատելով 200 մարդերի կեանք:

Թարգմ. ՕՐ. ՇՈՒՇԱՆԻԿ

ԽԺՌՈՂՆԵՐ

(Պրոֆ. Մոզ. Բոզդանով)

II.

ՄՈՒԿՆ

Լուկիկն՝ ինչպէս տեսաք, շատ վնասներ է սպառնառում մեզ. սակայն այդ վնասը՝ եթէ համեմատելու լինինք մեր տան միւս կենողի— մկանն սպառնառածների հետ, շատ չնչին են: Դա՛ մուկը մեր ամենաչար թշնամին է. ամենից զրգուելին դա է բոլոր խժռողներից՝ թէ՛ իր արտաքին տեսքով և թէ՛ յատկութիւնով: Դրանք բնակվում են՝ տան յատակի տակ և օճորքի վրայ, ներքնատներում, մառաններում և շտեմարաններում, գետերի և ծովերի վրայ լողացող նաւերում, նոյնպէս և ջրանցքներում, կոյուղիներում. մէկ խօսքով՝ մարդու ձեռքով կառուցուած չիայ մի շինութիւն, ուր այդ զրգուելի արարածները բնակաւորուած չլինին:

Դրանք՝ բացի միայն մետաղից ուտում են ամենայն ինչ. շատակեր են չափից դուրս:

Ահա մկան աչքի ընկնող յատկութիւնները՝ համարձակ, յանդուգն, չար, իր գործի մէջ զգուշ, շատ խորամանկ, — յատկութիւններ, որոնց առաջն առնել՝ մարդս անգոր է իր բոլոր գործ դրած միջոցներով, որպիսիք են՝ կատու, թակարգ, թոյն: Որքան էլ որ դուք խորամանկութիւն գործ դնէք մկանը բռնելու, բայց և այնպէս նա ձեզ կըխաբէ և ձեր բոլոր լարած թակարգները իգերև կըհանի:

Զարմանալի կերպով բազմանալ գիտեն: Փարիզը տաս-

նեակ Հազարներ է վճարում մկնորոններին, որոնք ամեն տարի միլիոնսուր մկներ են ոչնչացնում, բայց այդ անպիտան օրասածների թիւը չի պակասում, այլ ընդհակառակը՝ Հալածանքը դարձրել է դրանց սուելի խորամանկ, սուելի չար:

Հաշուել միառմի մկների ոչնչացում ու փչացրածները շատ դժուար է: Մառաններում, ներքնատներում ու շտեմարաններում ինչո՞ր ուտելու բան է լինում՝ բոլորն էլ ուտում են. մեր տանու կենդանիների կերն էլ են ուտում և ինդճերին քաղցած թողնում: Չատ անգամ էլ իրանց յանդգնութիւնն այնտեղն են Հասցնում, որ յարձակվում են ձիերի ու կովերի վրայ, կծոտում նրանց դունչը, որ նրանց կերն իրանք ուտեն: Ուտում են նաև Հաւի ճուտեր, մինչև անգամ Հաւեր և ընտանի ուրիշ թռչուններ:

Այդ զգուելի կենդանիների կատաղութիւնն ու աղա-Հութիւնը սահման չունի: Չատ քիչ կատու կըլինի, որ սիրտ անէ մէկ Հատ մկան Հետ մենակ կռուել, բայց երկուսի Հետ՝ սմենւին: Եւ միայն շունը, մարդուս այդ ամենալու բարեկամը կարող է այդ անտանելի խժուողների Հախիցը գալ: Սակայն առանց կռուի մուկը դրան էլ չէ անձնատուր լինում. նա պաշտպանում է իրան մինչև յետին շունչը:

Թէ մուկն ինչ տեղից է եկած, այդ ոչոք չգիտէ մինչև այսօր: Միայն այսքանս յայտնի է, որ նա բնակվում է մեր տներում անյիշատակ ժամանակներէլ: Առհասարակ բնակութիւններէլ Հեռու՝ անտառներում, ամալի և անապատ տեղերում մկներ չեն լինում:

Յաճախ պատահում է, որ Հացի մեշուներում անցնում են նաւի վրայ, ուր շատ արագութիւնով են բազմանում. իսկ նաւահանդիստներում նաւը դատարկելիս դուրս են փախչում դէպի ափ: Եւրոպացիներն այդ կերպով աշխարհիս ամեն կողմը մկներ են տարել:

Երկու տեսակ մուկը կա՞յ՝ սև կամ տնային մուկն և շէկ մուկն. երկուսն էլ սաստիկ թշնամի մուկիկին: Ինչտեղ մկներ լինին, այնտեղ պէտք է մուկիկները վերանան:

Էլ բաւական է: Մուկիկների ու մկների մասին այս-
քան երկար զբաղուելու պատճառն այն էր, որ խժռողնե-
րից ամենագարշելի, ամենականատաղի և ամենաշատակեր
գողերը զրանք են, սրանց չպէտք է խնայել երբէք:

III.

Չ Ղ Ջ Ի Կ

Հարկէ՞որ դուք տեսած կըլինէ՞ք զրան երէկ,
կամ առաջին երեկոյեան, և կամ թէ չէ ան-
ցեալ ամառ:

Յիշում էք, մի սիրուն երեկոյ էր. ցերեկուայ
ձայները մէկը միւսի ետեւից արդէն սկսել էին
դադարել: Երկար օրուայ տապից յոգնած ամեն
մի կենդանի՝ որ աշխատել էր օրուայ մէջ, հանգստութիւն
էր որոնում. սակայն աշխատել էին ոչ ամենքը: Կային շա-
տերը, որոնք ամբողջ ցերեկը քնել էին ապահով անկիւննե-
րում, ուր լոյս չէ թափանցում: Իսկ երբ արեգակը
մայրմտնի, երբ հանդէվ վերջալոյսը և սկսի մուլթը պա-
տել՝—զիշերային այդ գործիչները կըթողնեն իրանց բնա-
կարաններն ու դուրս կրգան որսի:

Մէկ տեսէ՞ք թէ՛ ի՞նչքան թիթեռ ու բզէզներ են
վիտում ճրագի բոցի շուրջը. մինչդեռ ցերեկով զրանց ոչ
մէկին չենք տեսել, որովհետեւ բոլորն էլ քնած էին:
Բայց... սպասեցէ՞ք... այս ի՞նչ էր, որ ստուերի պէս երե-
ւաց ու էլի անցաւ գնաց: Ահա կրկին երևաց: Դուք հե-
տաքրքրվում էք իմանալու, և ձեզ ասում են, որ դա
չղջիկ է, և հաւանական է թէ աւելացնեն էլ՝ որ դա
չար և զգուշիկ կենդանի է:

Սակայն այդպէս ատողները սուտ կասեն, որովհե-
տեւ չղջիկը՝ ոչ միայն անվնաս այլև ամենաօգտակար կեն-
դանիներից մինն է: Դա մի արմանք-զարմանք արնաժա-
ն է. անգամ գիտնականի համար հանելուկ է դա:

Չղջիկի մորթին ծածկուած է բրդով. իր ձագերին
կաթով է կերակրում, թէև ամենևին նման չէ միւս
կաթաստուններին: Նրա ամբողջ մարմինը կծկուած է, վի-
զը կարճ է և անշարժ, ունի փոքր գլուխ, մանր աչքեր,
ահազին ականջներ, սրունք մերկ են և սրածայր, իսկ

ներառից, լսողութեան անցքի մօտ էլ մի աւելորդ բան ունի, որից զուրկ են միւս կաթնատուները, և որի անունը կափարիչ է, որովհետեւ դրանով նա կարողանում է ամուր փակել իր ականջի անցքը: Չղջիկի ետեւի ոտերը կարճ են. կարճ են նաեւ մատները, որոնք կեռու մեծ եղունգով են վերջանում:

Չղջիկի վրայ ամենաանշանաւոր բանը նրա առջևի ոտներն են, որոնք թւի են փոխարկուած:

Ծիծեռնակի նման չղջիկն էլ կարող է թռչել երկար և շարունակ:

Իսկ դետնի, կամ առհասարակ ամուր և հարթ մակերևութի վրայ՝ շատ խեղճ է, հաղիւ է կարողանում սողալ՝ այնել յնուռելով թւի մեծ մատին և ետի ոտերին:

Գետնի վրայ այն ատտիճանի դանդաղ է շարժվում չղջիկը, որ կրիան էլ կրկտրի նրա առաջը:

Թռչունի պէս չղջիկի կազմուածքի ներսն էլ ամբողջովին զոհուած է օդում թռչելու համար, ամբողջովին հաշմեցրած է. հաշմեցրած է նաեւ զգայարանքները:

Աչքերն ամենափոքր արտալայտութիւն անգամ չունին և ուլունքի պէս մանր են. դունչը կարճ է և բութ, բայց ունի լայն քիթ. բերանը մինչև ականջատակերն է հասնում. իսկ ականջները, ականջները, — պա՛յ, պա՛յ, պա՛յ... կարծես իշի ականջներ լինին, և դեռ իր մարմնի հետ համեմատելով՝ նրանիցն էլ մեծմեծ. մէկ խօսքով՝ չղջիկի արտաքին ամեն մի բանը այնպէս է, մի այնպիսի տեղ ունի, որ յետ է խփում, համակրելի ոչինչ չունի խեղճ անասունը:

Չղջիկը գիշերն է բան շինում, այդ պատճառով էլ նրա զգայարանքներն այնպէս են կազմակերպուած, որ կարող լինին մթի մէջ աշխատել: Եւ հէնց դրա համար էլ աչքը նրա համար մի աւելորդ բան է:

Իտալացի նշանաւոր գիտնական Սպալանցանին՝ կամենալով փորձել չղջիկի տեսողութիւնը, բռնում է նրանց, և մի քանիսի աչքերը բոլորովին կուրացնում է, իսկ միւսներին փակում և բոլորին էլ բաց թողնում սենեակի մէջ, ուր արդէն առաջուց զանազան ուղղութիւնով թելեր էր ձգած և ուրիշ արգելքներ դրած:

Չղջիկները՝ նոյնիսկ նրանք, որոնք բոլորովին կուրա-

ցրած էին, ոչ մի անգամ մի բանով չընկան, թէև էլի այնպէս արագ էին թռչում, ինչպէս ազատ եղած ժամանակ. նրանցից ոչ մինը չգիտաւ լուսամտի սպաւուն:

Այլա ուրեմն ինչո՞վ են ղեկավարվում չղջիկները: Նրանց լսողութեան գործարանը՝ ականջը մի այնպիսի կատարելութեան է հասած, որի նմանը չունի և ոչ մի կենդանի: Գիշերային թիթեռի և փոքրիկ բզեզի թևից առաջացած ամենափոքր ձայնը չղջիկը լսում է տասը սաժէն հեռաւորութիւնից: Նրա ականջն այնպէս զգայուն է և այնպէս սուր, որ ցերեկուայ ձայներն անտանելի են նրա համար, այդ պատճառով երբ ցերեկով թաքնվում է, այն աւելորդ կափարիչով ամուր փակում է ականջը:

Չղջիկի թևը զարմանալի լաւ շոշափողական գործարան է: Սղում թևը շարժելով՝ նա այնպէս է շոշափում բոլոր առարկաները որոշեալ հեռաւորութիւնից, ինչպէսօր մենք մատերով շոշափէինք: Իսկ ձայնը, ամենաչնչին ձայնն անգամ լսում է չղջիկի զարմանալի ականջը:

Այդ բանում չղջիկին օգնում է նաև նրա ունեցած հոտառութիւնը:

Չղջիկի կեանքը շատ տարօրինակ է: Նրանք իրանց կեանքի մեծ մասը քնած են անցկացնում: Հէնց աշնան սկզբից էլ չղջիկ չի լինում: Ամբողջ խմբերով նրանք թաքնվում են իրանց բներում և կիպ կպած իրարու հետ՝ յետի ոտներով գլխիվայր կախ են բնկնում միօրէ բանից և այդ գրութիւնով քնում մինչև գարուն:

Եւ միայն գարնանը՝ երբ անտառները կանաչ են հագնում, երբ խոտի լաւ ժամանակն է, երբ անթիւ միջատներ վխտում են օդի մէջ, զարթնում է չղջիկը, բաց անում թևերն ու դուրս գալիս որսի:

Այդ ժամանակ վաղը տարել է թիթեռներին ու բզեզներին՝ չղջիկը բռնոտում է նրանց աջուձախ. նրա ատամներն աշխատում են անդադար: Չատ քիչ հանդստանալով՝ մի ժամ, երկու ժամ, երեք ժամ չղջիկը որսում է, մինչև լաւ կշտանալը: Ամեն մի այդպիսի որսի ժամանակ չղջիկի կերած միջատների թիւը շատ մեծ է:

Չղջիկը գործում է շատ կարճ միջոց, և այն էլ ոչ ամենայն օր, այլ միայն լաւ եղանակներին:

Եւ սակայն չնայելով այդ կարճ միջոցին՝ միջատակեր-

ների մէջ չղջիկը մի նշանաւոր տեղ է բռնում: Եթէ չղջիկը չլինէր՝ ով գիտէ, Հիմա չքացած լինէին մեր անտառները, անյայտացած լինէին երկրիս երեսից շատ օդտակար բոյսեր:

Մայիսեան բզէզներն ու միւս վնասակար միջատները գիշերներն են թռչում և առհասարակ դործում. այդ պատճառով ցերեկուայ միջատակեր կենդանիք չեն կարողանում դրանց բռնել, և եթէ չղջիկը չլինէր, նրանք կարճ միջոցում այնպէս կըբազմանային, որ նրանց թրթուրը կրլափէր կոչնչացնէր մեր բոլոր բուսականութիւնը:

Ահա թէ ինչու պիտի ուրախանանք, երբ մեր սրահումը բուն են դնում չղջիկները — խժռողներից սոյգ ամենաօդտակար կենդանին: Դրանք սլահսլանում են մեր այգիքը, բանջարոցները, արտերը նրանց սարսափելի թշնամիներից, որոնց առաջն առնել՝ մարդս անկարող է:

Չղջիկը շատ քչով բաւականանալ գիտէ. մի մութ անկիւնն էլ նրան հերիք է բնակուելու համար, միայն թէ այդտեղը չոր լինի և խաղաղ, ուր չկարողանան թափանցել ոչ հողմը, ոչ արեգական ճառագայթները, և որտեղ կարելի է պահուել շուքից ու ցրտից:

Չղջիկը թշնամի քիչ ունի: Կատուները և միւս գիշատիչները չեն սիրում նրա միսը, որովհետեւ իր մարմնից նա մի տեսակ հեղուկ է արտաթորում, որը սաստիկ զգուելի հատ ու համ ունի: Բուն էլ չի կարողանում բռնել հնարաղէտ չղջիկին. ուստի չղջիկի գլխաւոր թշնամիներն են ամռան երկարատեւ անձրեւային եղանակը, ձմռան սաստիկ ցուրտը և մարդս:

Չատ հին ժամանակուանից մարդիկ չղջիկին թշնամի են դարձել, մինչդեռ ընդհակառակը պիտի լինէր, քանի որ դա իրանց ամենալաւ և օդտակար բարեկամն է:

Չղջիկները՝ բացի մարդուս բնակարաններից ապրում են նաեւ անտառներում, գետերի ու լճերի ափին, ամալի տեղերում և անապատներում: Չղջիկի բնակուելու համար անհրաժեշտ պայման է որ շրջակայքում առատ միջատ լինի:

Այս ամենն իմանալուց յետոյ, հասկանալի է, որ այլևս չղջիկին վնաս չէք հասցնիլ, չէք զգուել նրանից, այլ կրօնէք նրան որպէս ձեր օդտակար բարեկամին և կըպաշտպանէք նրան իմար նախապաշարուած մարդերից:

Լ. Մ.-Ա.

ՀԵՏԱՔՐՔԻՐ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Մ ա ռ դ ու գ ն ա ց ք ի
ա ռ ա գ ու թ ի լ լ ը: Ձորս
մարմնամարդներ Միւլհաու-
զէ քաղաքից կէսօրից յետոյ
6 ժամին դուրս գալով Հաս-
նում են Ստրազբուրգ Հե-
տեւեալ օրուայ 6 ժամին և
28 բոպէին՝ կէսօրից յետոյ,
այսինքն 100 վերստ $24\frac{1}{2}$
ժամուայ մէջ, հանգստա-
նալով Ճանապարհին $5\frac{1}{2}$
ժամ: Որ ասել է թէ ամ-
բողջ ճանապարհը տեւեց 19
ժամ, կամ մօտաւորապէս
5 վերսալ մի ժամ:

Թ Ղ Թ Ե ա յ դ ա շ ն ա-
մ ու ը: Դաշնամուրը շինում
են գանազան փայտերից,
որոնք պէտք է շատ լաւ չո-
բացրած լինին և տախտակ-
ներն էլ միահաւասար լայ-
նութիւն ունենան: Այդպիսի
տախտակներ պատրաստելու
դժուորութիւնը՝ նոյնը ըս-
տուարաթղթի փոխարինելու
միտքը ծնեցրեց: Փարիզում
արդէն այդպէս երկու հատ
դաշնամուր են շինել, որոնք
թէև շատ հաճելի ձայն ու-
նին, սակայն այնպէս բարձր
չեն, ինչպէս որ լինում են
փայտից շինածներինը:

Ա զ ա տ ի չ հ ա ն դ ե ը ձ:
Վիււիւամ Զէկսոնը խցանի
փայտից մի տեսակ կտոր է

պատրաստել, որը շատ նման
է գինուորների գործածած
հաստ մահուդին: Մարդ՝ Ե-
թէ այդ տեսակ կտորից
հագուստ ունենայ վրան,
թէկուզ լողալ էլ չգիտենայ,
առանց որևէ շարժմունքի
կարող է ջրի երեսն՝ արած
մնալ: Անվտանգ կարելի է
լողալ խորունկ տեղերում,
միայն թէ ջուրը սրընթաց
չլինի: Այդպիսի փորձեր
արդէն շատ են արել՝
բողմաթիւ ականատեսնե-
րի աչքի առաջ. նոյնիսկ
նրանք, որոնք լողալ չգի-
տէին, կարողանում են մը-
նալ ջրի երեսին մի ամ-
բողջ ժամ:

Ն շ ա ն ա կ ի ա ը կ ը դ-
ն ե ը: Փարիզի փողոցներում
այս վերջումս մի տեսակ
արկղ են շինել, որոնք լա-
րով միացած են մօտակայ
հրաշէջներին կացարանին:
Արկղի վրայ ապակու տակ
կոճակ կայ. հրդէհ պատա-
հելիս բաւական է որ մի
քիչ մատով հուպ տրուի,
այդ կաճակը, հրաշէջներին
կացարանում խփոյն ելէկ-
տրական գանգը կածուի, և
փոքր միջոցից յետոյ հրա-
շէջները հրդէհի պատահած
տեղում կըլինին:

ԵՐԿՈՒ ԱՂՔԱՏ

Պօսում թագաւորում էր Մահմուդ Սուլթանը։
Մի օր մղկիթ գնալիս երկու աղքատ է տեսնում
մղկիթի դռանը նստած, որոնցից մէկը աղաղակում էր.
«Ո՛վ Աստուած». իսկ միւսը «ո՛վ Մահմուդ»։

Մահմուդ Սուլթանը աղօթքից յետոյ տուն վերա-
դառնալով չիշում է այդ աղքատներին և հրամայում, որ
խսկոյնէից երկու ծագ մորթեն, լաւ մաքրեն, փորոտի-
քը հանեն և տեղը լցնեն մէկի մէջ ոսկիներ, իսկ միւսի
մէջ բրնձ ու տապակեն. ոսկիներով յի սաղը տանեն
նուիրեն այն աղքատին, որ աղաղակում է «ո՛վ Մա-
հմուդ». իսկ միւսը տան այն աղքատին, որ աղաղակում
է. «Ո՛վ Աստուած»։

Սուլթանի հրամանը անմիջապէս կատարուեց։

Երեք օրից յետոյ Սուլթանը անցնում էր նոյն տե-
ղով և տեսաւ միայն մի աղքատ, որ իր սովորական,
«ո՛վ Մահմուդն» է աղաղակում, իսկ միւս աղքատը այլևս
չկար։ Սուլթանը զարմացաւ. նա մտածեց երևի սաղերը
սխալմամբ փոխել են, և մօտենալով աղքատին հարցրեց.

«Ո՛ւր է ընկերդ»։

— Երեք օր է, որ նա չի գալիս, բայց պատճառը
չգիտեմ պատասխանեց նա չճանաչելով Սուլթանին։

«Միեքանի օր սրանից առաջ, շարունակեց Սուլթանը,
քեզ մի սագ ուղարկեցի, ի՞նչ արիր»։

— Աիշտ է. երեք օր սրանից առաջ մի մարդ բերեց երկու տապակած սագ՝ մէկն ինձ ընծայեց, միւսն էլ ընկերիս. բայց որովհետեւ ես ամուրի եմ և միայնակ եմ ապրում, իսկ ընկերս ամուսնացած և բաղմաթիւ երեխաների տէր է, ուստի մտածեցի՝ աւելի լաւ կըլինի սագը ընկերիս վրայ վաճառեմ. առաջարկեցի նրան գնել երկու աքասով. նա յօժարուեց, բայց չգիտեմ ինչ պատճառով հետեւեալ օրն էլ չեկաւ:

Վերջացնելով իր խօսքը՝ աղքատը դարձեալ աղաղակեց. «ճվ Մահմուդ»:

«Աստուած որ քեզ չի տուել, Մահմուտն ինչ անէ»:

բացականչեց Սուլթանը, որ արդէն ամեն բան հասկացել էր:

ՀԱՅ ՎԱՐԺՈՒՀԻ

ՍԷՂԻՆԳԷՆԻ ՍԱՐԵԱԿ

(Հէքէլեց)

Սէղրինգէնում մէկ սափրիչ ունէր մի սարեակ. նրա աշկերտը սարեակին խօսել էր սովորացնում: Սարեակը սովորում էր ոչ միայն այն բառերը, որ իր լեզուի վարժապետն ուսուցանում էր նրան, այլև նա կրկնում էր՝ ինչ որ լսում էր իր տիրոջից. գօրօրինակ. «Ես Սէղրինգէնի սափրիչն եմ»: — Սափրիչը գործ էր ածում և այնպիսի խօսքեր, որոնց նա կրկնում էր ամենայն դիպուածում, օրինակ «այսպէս և այնպէս», «ընկերութիւնով», «կամք Աստուծոյ», «անմիտ»: Այսպէս սովորաբար անուանում էր նա աշկերտին, երբ սա սպեղանիի կէսը քսում էր սեղանի վրայ փոխանակ կտաւի վրայ քսելու, կամ երբ նա սրում էր ածելին մէջքի վրայ, սուր կողմի փոխանակ, կամ երբ նա մի շիշ էր կոտրում:

Սարեակը քիչ քիչ սովորում էր այս ոճերը: Առհասարակ խանութում շատ մարդ էր լինում, որովհետև

սափրիչը օղի էլ էր ծախում: Երբ այցելուները խօսակցում էին միմեանց հետ, սարեակը մէջ էր շարտում մի խօսք, որը յարմարվում էր խօսակցութեանը,—կարծես թէ նա հասկանում էր բանի միտքը,—կամ երբ աշկերտը ա-սում էր. «էյ ժանօ, ի՛նչ ես անում», նա պատասխանում էր՝ «անմիտ», այնպէս որ շրջակայքումն ամենքը մի բան գիտէին պատմել ժանօի վրայ: Մի օր երբ պատուհանը բաց էր և եղանակը լաւ, սարեակը մտածեց. «Հիմա ես բաւական բան եմ սովորել, որ կարողանամ աշխարհի մէջ գլուխ ապահել, և յանկարծ պատուհանից դուրս թռաւ: Նա արդէն թռել էր: Նրա առաջի թռիչքը եղաւ դաշ-տումը, ուր նա խառնուեց մի խումբ ուրիշ թռչունների հետ. երբ նրանք թռան, նա էլ նրանց հետ թռաւ, որովհետեւ մտածում էր. «սրանք ինձանից լաւ գիտեն այս երկրի հանդամանքները»: Բայց դժբախտաբար նրանք մի որոգայթի մէջ բռնուեցան: Սարեակն ասաց՝ «կամք Աստուծոյ»: Հաւորսը եկաւ և տեսնելով որ նա լաւ աւար էր գտել կամաց կամաց վեր առեց թռչունները մինը միւսի յետևից, խեղդեց նրանց և գցեց գետնի վրայ: Բայց երբ նա միամիտ կերպով նորից մեկնեց իր մարդա-սպան ձեռքերը դէպի մի բանտարկեալ, բանտարկեալն ա-ղաղակեց. «Ես՝ Մէգրինգէնի սափրիչն եմ»: Որպէս թէ նա իմանում լինէր որ այդ մի քանի խօսքերը կրկարողա-նային նրան ազատել: Առաջ հաւորսը ինչպէս բնական է, զարհուրեցաւ, բայց յետոյ երբ ինքն իրան եկաւ, նա հազիւ թէ կարողացաւ շունչ քաշել ծիծաղից և երբ նա հարցրեց. «էյ ժանօ, ես քեզ այստեղ չէի սպասում, ի՛նչ-պէս դու ընկար իմ որոգայթիս մէջ». սարեակը պատաս-խանեց «ընկերութիւնով»:

Հաւորսը տարաւ սարեակն իր տիրոջը: Սափրիչի այ-ցելուները շատացան, որովհետեւ ամեն մէկը ցանկանում էր տեսնել երևելի սարեակին, և հիմա էլ շրջագայքում ով ուզում է արիւն առնել տալ, գնում է Մէգրինգէնի սափրիչի մօտ:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՇԽԵԱՆ

Ա Ն Ե Կ Դ Օ Տ

ի զող յուսնեակ մի գիշեր
Մի մեծ չարշաւ վեր կալաւ,
Եւ բոբկացած իւր ոտեր,
Մի աղքատի տուն մտաւ:

Տեսաւ տան տէրն քնած էր,
Փռեց չարշաւն իւր աչնտեղ,
Գնաց—սլտուէ տան քիւնջեր,
Որ ինչ գտնէր—մէջ լցնէր:

Բաց տան տէրը զարթուն էր՝
Կամաց ելաւ իւր տեղից,
Մինչդեռ գողը չէր եկել,
Աչն չարշաւի մէջ պառկեց:
Գողը որքան ման եկաւ,
Ոչինչ մի բան չըգտաւ,
Եկաւ տանի իւր չարշաւ,
Տան տէրը վրէն քնած տեսաւ:

Լաւրն էն է—այս գրաւ
Թողնեմ, ասաց, և գընամ,
Քան ետ ուզեմ իմ չարշաւ,
Եախէս սորան ձեռք տամ:

Թողեց չարշաւն և գընաց.

Տան տէրն ետից պինդ պռռաց.

«Փակիր, խնդրեմ տան դուռը,

Մարդ չըմտնի իմ տունը»:

—«Հա՛, քո արեւ, չեմ փակիլ.

Ես քեզ բերի զօշակդ,

Գուցէ, ասաց, մի մարդ էլ

Քեզի բերի վերմակդ:

ՄԻՋԻՅ ԿՏՐԵԼ

(Արտատան քեասմա)

աօր և կամ թէ տւելի տղաներ երկու մասն են բաժանվում — ա և բ խումբ, զետնին մի մահակ են ցցում: ա. խումբը բ. խմբի համաձայնութիւնով կանգնում է մահակի առաջը. ա. խմբի մայրը բռնում է մահակը, և նոյն խմբի մանուկները շրջապատում են մահակը և չեն թողնում որ բ. խմբի մանուկները մէջը մտնեն՝ մահակին մօտեցողներին ա. խմբի մանուկները կտրում են ոտքով խիւլով, իսկ բ. խմբի մանուկներն աշխատում են բռնել և քաշել ա. խմբի մանուկներից՝ այդ միջոցին բ. խմբից եթէ մէկն անցկենայ մահակի և այն բռնուած մանկան մէջ եղած տարածութիւնից, այնժամանակը ա. խմբի մանուկը պէտք է դուրս գայ շրջանից՝ իսկ եթէ դուրս գալու և կամ թէ անցնելու ժամանակը ա. խմբի մանուկներից մէկը խփի բ. խմբի անցնողին, նա կրկտրուի: Այդպէս շարունակվում է խաղը՝ մինչև ա. կամ թէ բ. խմբի մանուկների կտրուիլը: Երբոր միորեւիցէ խմբից մնում է 1 և կամ թէ 2 հոգի, այնժամանակ հեռուից վազում են դէպի մահակը ա. խմբի չկտրուած մանուկները և չեն թողնում բ. խմբի չի կտրուած մանուկներին դէպի մահակը վազել, իսկ բ. խմբի մանուկները հեռուից խաբխրում են ա. խմբի մանուկներին և աշխատում են առանց իրանց կտրելու հասնել դէպի մահակը: Այսպէս ա. խմբի մնացած երկու մանուկները վազում են բ. խմբի մնացած մանուկների ետևից, եթէ որ մինչև մահակին հասնելը ա. խմբի մանուկները ոտքով խփեցին բ. խմբից վազողներին, կրնշանակէ որ ա. խումբ յաղթեց բ. խմբին. իսկ եթէ չկարողացան խփել, կրնշանակէ որ ա. խումբը յաղթուեց. յաղթող խումբը յաղթուողին լաջաք, լաջաք է կանչում. յաղթուող խումբը նորից ժողովում է մահակի շուրջը և խաղը նորից սկսում:

ՀԱՆԵԼՈՒԿՆԵՐ

նքն է՝ պատուական բանաստեղծութիւն,
 Ամեն մի Հային միխթարութիւն.
 Թէև ծագումն է հեռու հիւսիսից,
 Բայց նիւթն կարծես լինի մեր սրտից:
 Ով որ կըշտապէ շուտ գտնել այս գիրք,
 Թող մտառութիւնով կարգայ նշանիք:
 Վերտառն է շատին անհասկանալի,
 Բայց հասկացողին է միշտ պաշտելի.
 Թէև բաղկացած է հինգ վանկերից,
 Բայց աւելի չէ տասն և մէկ տառից:
 Այսքանով լուծել կարող չէք, գիտեմ,
 Ընթերցող, լսէք ընդարձակ պատմեմ.
 Առաջին երեք տառեր միասին
 Չեզոքական բայ է, դէմք առաջին,
 Չորրորդ, հինգերորդ տառեր միասին
 Նման են վճարման խօսքերից մէկին:
 Իսկ այս հինգ տառեր միմեանց կցորդած,
 Միմիայն առաջին մի տառը ձգած,
 Արտառնանք առատ և տաք եղանակ,
 Երբ որ հասնում են բոյսեր շատ տեսակ:
 Իսկ վերջին երեք վանկեր միասին
 Կնոջ վերարկու է յոյժ թանկագին.
 Փոքրիկ ընթերցողք, այժմ մտածէք,
 Թէ սրամիտ էք, իսկոյն այս լուծէք:

Յ. Տ. Մ.

12) Մեր հօտում կայ մի կարապետ,
 Իւր պաշտօնումն է շատ վարպետ,
 Զների հետ համահաւասար,
 Գալլերի հետ մտնում է պալքար:
 Այդ սէգ և քաջ զինուորին,
 Դու կըտեսնես հանդերին:
 Հեռու կանգնած հօտիցը,
 Զների հետ միասին
 Հսկում է ամենայն զգուշութիւնով,
 Մի գուցէ ոք մօտենայ չար մտքով:

13) Ես քեզ կասեմ մի հանելուկ,
 Պատասխանիր դու ինձ ծածուկ.
 Ձայն մի հանիր, ոչ մի շշուկ,
 Աշխատիր որ լինի կտրուկ
 Եւ կըստանաս դու մի գլքոյկ:
 Այն ինչ բան է՝ որ ամեն մարդ,
 Ծերունի թէ երիտասարդ,
 Կուգես վերառ թունաւոր սարդ,
 Կամ հոտաւէտ մի կարմիր վարդ,
 Ունի իր մօտ իբրեւ մի զարդ:
 Այդ զարդը ոչ է իսկական
 Զընչաւորաց լոկ սեպհական.
 Այլ ամենայն մի առարկան՝
 Վերացական թէ թուական
 Ունի ի բնէ ստացական:

14) Մեզնից շատ առաջ կար մի աշտարակ,
 Քեզ ուղեղն ասած, դա էր ճիշտ քաղաք:
 Պարիսպն էր ամուր, բայց բոլորն անքար,
 Չունէր ոչ շաւիղ և ոչ ճանապարհ:
 Թէև քաղաքն այդ չէր խիստ բազմամարդ,
 Չունէր ոչ պալատ, դօրք և բանակներ,
 Բայց և իսկապէս կատարեալ աշխարհ

Հիշտութեամբ իր մէջ կրբովանդակէր:
 Նորա բնակիչք վախենում էին
 Քաղաքից մի ոտք, մի քայլ դուրս դնել.
 Ամենքն անհամբեր ըստատում էին
 Համբ դեսպանին դէպ իրանց տեսնել:
 Վերջապէս եկաւ դեսպանը ուրախ,
 Տուեց իշխանին մի անգիր նամակ.
 Իշխանը վերցրեց հանդիստ և խաղաղ,
 (Թէև անուսում, անկիրթ էր իստով.)
 Ձեռքն առաւ թէ չէ՝ իսկոյն նա կարգաց.
 «Հինգ թէ վեց օրից ազատ ենք» ասաց,
 «Գոհանանք Քեզնից, Արարիչ Աստուած».
 Ժողովուրդն ուրախ մեծ հանդիստ ըզգաց:

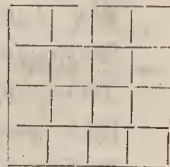
- 15) Ոտքեր չունիմ կրցատկեմ,
 Ձեզնից էլ շուտ կրվաղեմ,
 Միայն թէ ինձ ծեծեցէք,
 Ապտակներով զարկեցէք,
 Բան չեմ շինում, ես ծոյլ եմ,
 Առանց ծեծի մեռած եմ:

Առաջ. Ե. Ծ.

16) Գտէք կմախքի մէջ մատի անունը, որի սկզբից
 եթէ տւելացնենք հ տառը ստացուի երկրագործ դասի
 դոյութեան աղբիւրը, եթէ հ-ն փոխենք դ-ի՝ դուրս գայ
 մէջ մարդու անունը, որի տէքը միշտ ուրիշի վաստակի
 վրայ է. իսկ եթէ դ-ի տեղ դնենք վի տառը՝ ստացուի հա-
 բուստների երկրորդ աստուածը:

Առաջ. Վ. Սարաֆեանց.

17) 1ի, 1օ, 1ո, 2ն, 2դ, 4ր, 5ա,
 Այս տառերը դասաւորել աղիւ-
 օսակի մէջ այնպէս՝ որ աջից ձախ և
 վերևից ներքև կարդացուին ա. մե-
 տաղ, բ. գերանուն, գ. երկրադուր-
 ծական գործիք և դ. հայաբոյս:

Առաջ. Ա. Սարգսար.

ԿԵՆՏՐՈՆԻԱՆ ԱՆՈՒ

18)

Աստղերը փոխարինեցէք այնպիսի տառերով, որ ա-
նիւր եթէ խաչաձև և շրջապատի ուղղութիւնով յետու-
առաջ, վերեւից ներքե և ընդհակառակը կարդալու լի-
նինք, ստացունն նշանակութիւն ունեցող բառեր:

Հ Ո Ւ Տ Ա Ս Ե Լ Ո Ւ Կ

Ուսուցիչն ուսուցչին ասաց սնուցիչ

Մնուցիչն ուսուցչին ասաց ուսուցիչ:

Նախընթաց № 1-ի մէջ եղած հանելուկների և բերու-
սի բացատրութիւնը:

Ահա հասաւ նոր տարի,

Հետը բերեց նոր բարի —

Մանրը տըղոց՝ ուրախ օր,

Բարի զաւակ՝ հօրն ու մօր:

Մանր տղայք են ուրախ,

Ունին կաղին, կօղինախ.

Սալորի չոր, չամիչ,— թուղ,

Փշատ ունաբ ու ընկոյզ,

	Գ	Ա	Մ	Ա	
	Ա չ ա	չ ա ս	ա լ ն	ո ը տ	
	ա ը ի	չ ե տ	ը բ ե	ը ե ց	
	ն ո ը	բ ա	ը ի	Մ ա ն	
Ա	ը ը տ	ը	ղ	ո ց	ո լ ը ա
	լ ո ը	բ	ա	ը ի	զ ա լ
	ա ի չ	ո	ը	ն ո լ	մ ո ը
Պ	Մ ա ն	ը	ա	ը ղ	ա յ ք
	ե ն ո լ	ը	ա	լ ո լ	ն ի ն
	ի ա ղ	ի	ն	ի ո	զ ի ն
	ա լ ո Վ	ա	լ ո	ը ի չ	
	ո ը չ	ա մ ի	չ թ ո լ	զ Փ շ	Բ
	ա ա ո լ	ն ա ը	ո լ ը ն	ի ո լ ղ	
	Ի	Թ	Ա		

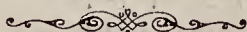
- 2) Մովսիս յատակ, 3) լուցկիներ, 4) նկարած հրդեհ, 5) արձագանք, 6) իսակ, Մ-իսակ, Գ-իսակ, Ա-իսակ, 7) ձիաուղ, 8) 9) դգալ,

10)

Բերու՝ Մովսէս Խորենացի
հայ մատենագիր Նպիտոսոս
Բագրեւանդայ *),

*) Աւելի հեշտ կարգաւոր համար պէտք է թերթը հորիզոնական ուղղութեամբ ընդնել, ձախ աչքը փակել իսկ միւս աչքով նայել թերթի եղբրքից:

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ ՏԻԳՐԱՆ ԿԱԶՄԵԱՆՅ

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 8 февраля 1885 г.
Типографія И. Мартиросіанца, на Орб. ул., д. № 1 и 2